

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227



IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026



Founded in 2024



publishscience.uz



publish_science_journal@mail.ru



PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

DEFEKTOLOG-LOGOPED KORREKSION ISH TIZIMIDA O'QUV-METODIK TA'MINOTNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH SXEMALARI

Toshturdiyeva Zoyira Dusmurod qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti, tayanch doktorant.

e-mail: zoyiradtoshturdiyeva@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2578-5342>

Annotatsiya.

Maqolada defektolog-logopedning korreksion faoliyatida o'quv-metodik ta'minot samaradorligini oshirishning nazariy-metodologik asoslari tadqiq etilgan. Diagnostika, individual rejalashtirish, metodik vositalarni tanlash va natijalarni monitoring qilishni o'zaro integratsiyalashga yo'naltirilgan tashkiliy-funksional sxemalar ishlab chiqilgan. O'quv-metodik ta'minotni takomillashtirishning pedagogik shart-sharoitlari, texnologik mexanizmlari va baholash mezonlari aniqlashtirilgan. Taklif etilgan sxemalarning korreksion jarayonni tizimli tashkil etishdagi ilmiy-amaliy imkoniyatlari asoslangan.

Kalit so'zlar: defektolog-logoped, korreksion jarayon, o'quv-metodik ta'minot, pedagogik samaradorlik, tashkiliy-funksional sxema, kompleks diagnostika, individual korreksion dastur, metodik texnologiya, monitoring, refleksiv baholash.

СХЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В СИСТЕМЕ КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЫ ДЕФЕКТОЛОГА-ЛОГОПЕДА

Тоштурдиева Зойира Дусмурод кизи

Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами, базовый докторант.

Аннотация.

В статье исследованы теоретико-методологические основы повышения эффективности учебно-методического обеспечения коррекционной деятельности дефектолога-логопеда. Разработаны организационно-функциональные схемы, направленные на интеграцию диагностики, индивидуального планирования, выбора методических средств и мониторинга результатов. Уточнены педагогические условия, технологические механизмы и критерии оценки совершенствования учебно-методического обеспечения. Обоснованы научно-практические возможности предложенных схем для системной организации коррекционного процесса.

Ключевые слова: дефектолог-логопед, коррекционный процесс, учебно-методическое обеспечение, педагогическая эффективность, организационно-функциональная схема, комплексная диагностика, индивидуальная коррекционная программа, методическая технология, мониторинг, рефлексивное оценивание.

MODELS FOR IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT IN THE CORRECTIONAL WORK SYSTEM OF A SPECIAL EDUCATION TEACHER AND SPEECH THERAPIST

Toshturdiyeva Zoyira Dusmurod qizi

Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan, PhD Student.

Abstract.

The article examines the theoretical and methodological foundations for improving the effectiveness of educational and methodological support in the correctional activities of a special education teacher and speech therapist. Organizational and functional models aimed at integrating diagnostics, individualized planning, the selection of methodological tools, and the monitoring of outcomes have been developed. The pedagogical conditions, technological mechanisms, and assessment criteria for improving educational and methodological support are specified. The scientific and practical potential of the proposed models for the systematic organization of the correctional process is substantiated.

Keywords: special education teacher and speech therapist, correctional process, educational and methodological support, pedagogical effectiveness, organizational and functional model, comprehensive diagnostics, individual correctional program, methodological technology, monitoring, reflective assessment.

Kirish. Zamonaviy maxsus pedagogika va logopediya sohasida korreksion-pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish ta'lim mazmuni, metodik texnologiyalar va diagnostik baholash vositalarini o'zaro integratsiyalash bilan

bevosita bog'liqdir. Nutqiy rivojlanishida turli qiyinchiliklar kuzatiladigan bolalarga sifatli pedagogik yordam ko'rsatish defektolog-logopeddan nafaqat nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni, balki korreksion faoliyatni ilmiy asosda rejalashtirish va metodik jihatdan ta'minlash kompetensiyasini ham talab qiladi.

Korreksion-pedagogik jarayonning natijadorligi tanlangan metodlarning ilmiy asoslanganligi, o'quv materiallarining bolaning individual xususiyatlariga mosligi, diagnostik axborotlarning to'g'ri talqin qilinishi va monitoring natijalari asosida metodik ta'minotning muntazam takomillashtirilishiga bog'liq.

M. Y. Ayupova logopedik ta'sirni muayyan maqsadga yo'naltirilgan, bir necha bosqichda amalga oshiriladigan murakkab pedagogik jarayon sifatida tavsiflaydi. Muallifning ta'kidlashicha, korreksion faoliyatning har bir bosqichi o'z maqsadi, vazifasi, metod va usullari bilan belgilanadi [1; 59–60-b.].

Mazkur ilmiy qarash korreksion jarayonni o'quv-metodik jihatdan ta'minlashda bosqichlilik, tizimlilik va individual yondashuv tamoyillarining o'zaro muvofiqligini ta'minlash zarurligini ko'rsatadi.

Defektolog-logopedning korreksion ish tizimida o'quv-metodik ta'minot deganda diagnostik materiallar, o'quv dasturlari, individual korreksion rejalalar, didaktik vositalar, mashg'ulot ishlanmalari, monitoring protokollari va metodik tavsiyalarning o'zaro bog'langan majmuasi tushuniladi.

Mazkur majmuaning samaradorligi uning tarkibidagi materiallarning miqdori bilan emas, balki pedagogik maqsadlarga muvofiqligi, ilmiy asoslanganligi, amaliyotda qo'llanish imkoniyati va natijalarni baholashga xizmat qilishi bilan belgilanadi.

Xorijiy tadqiqotlarda metodik ta'minotning amaliy samaradorligi dalillarga asoslangan kasbiy qaror qabul qilish bilan bog'liq holda o'rganiladi. T. Greenwell va B. Walsh logopedik amaliyotda ilmiy dalillardan foydalanishning ahamiyatini tadqiq etib, mutaxassislarining kasbiy faoliyatida mavjud ilmiy resurslardan foydalanishga vaqt yetishmasligi va ish yuklamasining yuqoriligi to'sqinlik qilishi mumkinligini aniqlaganlar [3; 186–188-b.].

Bu esa o'quv-metodik ta'minotning faqat ilmiy mazmunini boyitish emas, balki uning qulayligi, tizimlashtirilganligi va amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ham anglatadi.

Tadqiqotning maqsadi defektolog-logopedning korreksion ish tizimida o'quv-metodik ta'minot samaradorligini oshirishning tashkiliy-funksional sxemalarini ishlab chiqish, ularning pedagogik imkoniyatlari va amalga oshirish mexanizmlarini nazariy-metodologik jihatdan asoslashdan tashkil topadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Defektolog-logoped korreksion faoliyatini metodik jihatdan ta'minlash muammosi milliy va xorijiy ilmiy adabiyotlarda kompleks, tizimli va individual yondashuvlar asosida o'rganilgan.

M. Y. Ayupova logopedik ta'sirni tashkil etishda nutq buzilishining mexanizmi, bolaning individual rivojlanish xususiyatlari va pedagogik vazifalarni hisobga olish zarurligini asoslaydi. Muallif logopedik faoliyatda amaliy, ko'rgazmali va og'zaki metodlardan foydalanish nutq buzilishining xususiyatlariga muvofiq belgilanayotganini ko'rsatadi [1; 59–61-b.]. Ushbu qarashlar o'quv-metodik materiallarning korreksion maqsadga mosligini ta'minlashning nazariy asosini tashkil etadi.

D. A. Nurkeldiyeva va M. U. Hamidovanning ilmiy-metodik ishlarida rivojlanishida turli qiyinchiliklar mavjud bolalarni kompleks diagnostika qilish masalalari yoritilgan. Mualliflar murakkab rivojlanish xususiyatlariga ega bolalarni o'rganishda tibbiy, neyrofiziologik va psixologik-pedagogik tekshiruvlarning integratsiyasiga e'tibor qaratadilar [5; 122–123-b.]. Mazkur yondashuv korreksion-metodik ta'minotni diagnostik ma'lumotlarga asoslangan holda loyihalash zarurligini ko'rsatadi.

J. Biggsning konstruktiv muvofiqlashtirish konsepsiyasida ta'lim maqsadlari, o'quv faoliyati va natijalarni baholash vositalarining o'zaro uyg'unligi asoslangan [2; 347–350-b.]. Ushbu konsepsiya korreksion mashg'ulotlar uchun o'quv-metodik materiallar ishlab chiqishda maqsad, mashg'ulot mazmuni va baholash mezonlarini bir-biriga moslashtirishga xizmat qiladi.

T. Greenwell va B. Walsh tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda 317 nafar logopedning dalillarga asoslangan amaliyotga oid qarashlari va ushbu yondashuvdan foydalanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar o'rganilgan. Tadqiqotda ilmiy dalillardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish va amaliy to'siqlarni kamaytirish zarurligi aniqlangan [3; 186–198-b.].

J. Watermeyer, K. Coutts va R. Nattrass logopediya ta'limida simulyatsion texnologiyalardan foydalanishga bag'ishlangan tadqiqotlarni umumlashtirib, bunday mashg'ulotlarni puxta rejalashtirish va talabalarni muntazam teskari aloqa bilan ta'minlash zarurligini ta'kidlaydilar [6; 2942–2943-b.].

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot nazariy-konseptual xarakterga ega bo'lib, uning metodologik asosini tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatga yo'naltirilgan, individual va refleksiv yondashuvlarning o'zaro integratsiyasi tashkil etadi.

Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, tarkibiy-funksional tahlil, pedagogik loyihalash va modellashdirish metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqotning asosiy bosqichlari o'quv-metodik ta'minotning mavjud tarkibiy qismlarini aniqlash, ularning pedagogik vazifalarini tizimlashtirish, samaradorlik mezonlarini ishlab chiqish va integrativ tashkiliy-funksional sxemalarni loyihalashdan iborat.

Tadqiqotda quyidagi mezonlar asos qilib olindi: ilmiy asoslanganlik, diagnostik muvofiqlik, individuallashtirish, foydalanish qulayligi, metodik moslashuvchanlik va natijalarni monitoring qilish imkoniyati. Taklif etilgan sxemalar nazariy-konseptual model hisoblanadi. Ularning amaliy samaradorligi pedagogik tajriba-sinov orqali mustaqil tekshirilishi zarur.

NATIJALAR

Tadqiqot natijasida defektolog-logopedning korreksion faoliyatini o'quv-metodik jihatdan ta'minlashning besh komponentli tashkiliy-funksional sxemasi ishlab chiqildi. Mazkur sxema diagnostik, mazmuniy-loyihalash, tashkiliy-texnologik, monitoring-baholash va refleksiv-takomillashtirish komponentlaridan tashkil topadi.

Diagnostik komponent bolaning individual nutqiy rivojlanish xususiyatlarini aniqlash va metodik materiallarni tanlash uchun zarur axborotni yig'ishga xizmat qiladi.

Mazmuniy-loyihalash komponentida diagnostik xulosalar asosida individual korreksion maqsadlar belgilanadi, mashg'ulotlarning mazmuni ishlab chiqiladi va tegishli o'quv-metodik vositalar tanlanadi.

Tashkiliy-texnologik komponent metodik materiallarni individual va guruhli mashg'ulotlarga integratsiyalash, didaktik vositalardan foydalanish hamda pedagogik faoliyatni tashkil etishni nazarda tutadi.

Monitoring-baholash komponentida bolaning nutqiy ko'nikmalari, topshiriqlarni bajarishdagi mustaqilligi va shakllangan ko'nikmalardan tabiiy kommunikativ muhitda foydalanishi kuzatiladi.

Refleksiv-takomillashtirish komponenti monitoring natijalariga muvofiq o'quv-metodik ta'minot mazmuniga zarur o'zgartirishlar kiritishni ta'minlaydi.

Izlanish doirasida o'quv-metodik ta'minotning samaradorligini belgilovchi olti asosiy yo'nalish ajratildi. Ular ilmiy asoslanganlik, diagnostik muvofiqlik, individuallashtirish, metodik moslashuvchanlik, monitoring va foydalanish qulayligidan iborat. Ushbu yo'nalishlar bir-birini to'ldiradi. Xususan, ilmiy jihatdan asoslangan metodik material bolaning individual rivojlanish darajasiga mos kelmasa, uni muayyan pedagogik vaziyatda qo'llash maqsadga muvofiq bo'lmasligi mumkin. Shuningdek, diagnostik jihatdan mos tanlangan metodik vositalarning amaliy natijadorligi monitoring qilinmasa, uni davom ettirish yoki o'zgartirish haqida yetarli asoslangan qaror qabul qilish qiyinlashadi. Shu sababli samaradorlikni oshirishga yo'naltirilgan pedagogik mexanizmlar yagona metodik tizim sifatida amalga oshirilishi lozim.

Korreksion faoliyatning markaziy elementi individual korreksion dastur hisoblanadi. Uning mazmuni bolaning diagnostik natijalari, individual rivojlanish imkoniyatlari va kommunikativ ehtiyojlaridan kelib chiqib belgilanadi. Dastur tarkibiga korreksion maqsadlar, pedagogik vazifalar, metodik vositalar, mashg'ulotlarning ketma-ketligi va monitoring indikatorlari kiritilishi zarur.

O'quv-metodik ta'minotning samaradorligini aniqlashda uning mazmuniy sifati, amaliy qo'llanish darajasi va korreksion natijalar bilan bog'liqligini kompleks baholash talab etiladi.

2-jadval. O'quv-metodik ta'minot samaradorligini baholash mezonlari

Mezon	Kuzatiladigan indikator	Baholash vositasi	Maksimal ball
Ilmiy-metodik asoslanganlik	Metodik vositalar korreksion maqsadga va mavjud ilmiy dalillarga muvofiq tanlangan	Metodik ekspertiza varaqasi	3
Individual muvofiqlik	Topshiriqlar bolaning diagnostik profili va individual ehtiyojlariga moslashtirilgan	Individual dastur tahlili	3
Tashkiliy qulaylik	Materiallar tizimlashtirilgan, tushunarli va amaliy foydalanishga tayyor	Metodik resurslar auditi	3
Monitoringga moslik	Materiallarda aniq o'lchanadigan natijalar va qayd etish vositalari mavjud	Monitoring protokoli	3
Metodik moslashuvchanlik	Natijalarga muvofiq mashqlar va yordam darajasini o'zgartirish imkoniyati mavjud	Mashg'ulot kuzatuvi va refleksiv hisobot	3

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan baholash mezonlari.

Baholash shkalasi

Ball	Izoh
0 ball	mezon bajarilmagan
1 ball	qisman bajarilgan
2 ball	bajarilgan, biroq ayrim kamchiliklar mavjud
3 ball	to'liq va yetarli darajada asoslangan

Korreksion faoliyatda raqamli texnologiyalardan foydalanish diagnostik ma'lumotlar, individual dasturlar va metodik resurslarni yagona elektron tizimda saqlash hamda ulardan maqsadli foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Elektron metodik katalogning tarkibiga yosh guruhlari va korreksion vazifalar bo'yicha tasniflangan mashqlar banki, anonimlashtirilgan diagnostik namunalar, individual dastur shablonlari va monitoring vositalarini kiritish maqsadga muvofiqdir. Bunday tizim defektolog-logopedga o'quv-metodik materiallarni izlash, moslashtirish, rejalashtirish va yangilash jarayonlarini tashkil etishda yordam berishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli materiallarning didaktik sifati mustaqil baholanishi zarur. Texnologiyaning mavjudligi uning pedagogik samaradorligini avtomatik ravishda ta'minlamaydi.

Raqamli tizimlardan foydalanishda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, bolalarning nutqiy namunalaridan

foydalanish uchun tegishli rozilikni olish va materiallardan foydalanish huquqini chegaralash muhim shart hisoblanadi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijasida ishlab chiqilgan sxemalar o'quv-metodik ta'minot samaradorligini oshirishga tizimli yondashish zarurligini ko'rsatadi.

An'anaviy metodik ta'minotda mashg'ulot ishlanmalari, diagnostik vositalar va didaktik materiallar alohida resurslar sifatida tashkil etilishi mumkin. Taklif etilgan modelda esa ushbu resurslar yagona korreksion maqsad, individual rivojlanish ehtiyojlari va monitoring indikatorlari bilan o'zaro bog'lanadi.

J. Biggsning konstruktiv muvofiqlashtirish konsepsiyasi asosida qaralganda, metodik vosita faqat muayyan o'quv faoliyatini tashkil etishi bilan emas, balki belgilangan maqsadga erishish va natijalarni baholash imkoniyati bilan ham tavsiflanishi zarur [2; 347–350-b.].

Shu nuqtayi nazardan, korreksion mashg'ulot uchun tanlangan material diagnostik ma'lumotlar, pedagogik maqsad va kutilayotgan natija bilan uzviy bog'langan bo'lishi kerak. Metodik ta'minot samaradorligini oshirishning yana bir muhim yo'nalishi bolaning funksional rivojlanish natijalarini baholashdir.

Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining ICF konsepsiyasida insonning funksional imkoniyatlari faoliyat va ijtimoiy ishtirok bilan o'zaro aloqadorlikda tavsiflanadi [7; 9–11-b.]. Shu sababli logopedik mashg'ulotlarda shakllantirilgan nutqiy ko'nikmalarning tabiiy muloqot sharoitida qo'llanishi ham korreksion natijalarni baholashning muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Masalan, tovush talaffuzini rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik materiallarning sifati faqat alohida tovushni to'g'ri talaffuz qilish mashqlari bilan cheklanmasdan, ushbu ko'nikmani so'z, gap va erkin nutqqa ko'chirish imkoniyatlari bilan ham baholanishi mumkin.

Taklif etilgan sxemalarni amaliyotga tatbiq etishda mutaxassisning metodik kompetensiyasi, o'quv resurslarining mavjudligi, pedagogik hamkorlik va monitoringni tashkil etish sharoitlari hisobga olinishi zarur.

T. Greenwell va B. Walsh tomonidan aniqlangan vaqt va ish yuklamasi bilan bog'liq amaliy to'siqlar ham metodik resurslarni qulay shaklda tizimlashtirish zarurligini ko'rsatadi [3; 186–198-b.].

Shuningdek, o'quv-metodik ta'minotni takomillashtirishda ota-onalar va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Ota-onalar uchun tushunarli mashqlar, uy sharoitida bajariladigan tavsiyalar va kuzatuv varaqaqlarini tayyorlash korreksion faoliyatning uzluksizligini ta'minlashga yordam berishi mumkin. Bunda mashqlar bolaning individual imkoniyatlari, oilaning resurslari va mutaxassis ko'rsatmalariga muvofiq tanlanishi lozim. Tadqiqotning cheklovi taklif etilgan sxemalarning nazariy-konseptual xususiyatga egaligidir. Ularning amaliy samaradorligi maxsus tashkil etilgan pedagogik tajriba-sinov orqali tekshirilmagan.

Kelgusi tadqiqotlarda o'quv-metodik ta'minot sifatining boshlang'ich va yakuniy ko'rsatkichlarini qiyoslash, mutaxassislarning metodik materiallardan foydalanish tajribasini o'rganish va bolalarning individual korreksion natijalarini monitoring qilish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

Tadqiqot natijasida defektolog-logoped korreksion ish tizimida o'quv-metodik ta'minot samaradorligini oshirishning nazariy-metodologik asoslari aniqlashtirilib, diagnostik, mazmuniy-loyihalash, tashkiliy-texnologik, monitoring-baholash va reflektiv-takomillashtirish komponentlarini birlashtiruvchi tashkiliy-funksional sxema ishlab chiqildi. O'quv-metodik ta'minotni takomillashtirishning ilmiy asoslanganlik, diagnostik muvofiqlik, individuallashtirish, metodik moslashuvchanlik, monitoring va foydalanish qulayligi kabi asosiy yo'nalishlari belgilandi. Individual korreksion dasturlarni ishlab chiqish va metodik jihatdan ta'minlashning olti bosqichli algoritmi taklif etilib, diagnostik ma'lumotlar, pedagogik maqsadlar, metodik resurslar va korreksion natijalar o'rtasidagi funksional bog'liqlik asoslandi.

Shuningdek, o'quv-metodik ta'minot sifatini baholash mezonlari ishlab chiqildi. Mazkur mezonlar metodik materiallarning ilmiy asoslanganligi, individual ehtiyojlarga muvofiqligi, tashkiliy qulayligi, monitoring imkoniyati va moslashuvchanligini aniqlashga yo'naltirilgan. Taklif etilgan sxemalarning ilmiy-amaliy ahamiyati defektolog-logopedning korreksion faoliyatini tizimli rejalashtirish, metodik vositalarni maqsadli tanlash va natijalar asosida takomillashtirishning konseptual asosini yaratishdan iborat. Ularning samaradorligini empirik tekshirish keyingi tadqiqotlarning asosiy vazifasi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ayupova M. Y. *Logopediya: darslik*. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007. – 560 b.
2. Biggs J. Enhancing Teaching Through Constructive Alignment // *Higher Education*. – 1996. – Vol. 32, No. 3. – P. 347–364. – DOI: [10.1007/BF00138871](https://doi.org/10.1007/BF00138871)
3. Greenwell T., Walsh B. Evidence-Based Practice in Speech-Language Pathology: Where Are We Now? // *American Journal of Speech-Language Pathology*. – 2021. – Vol. 30, No. 1. – P. 186–198. – DOI: [10.1044/2020_AJSLP-20-00194](https://doi.org/10.1044/2020_AJSLP-20-00194)
4. Johnson C. J. Getting Started in Evidence-Based Practice for Childhood Speech-Language Disorders // *American Journal of Speech-Language Pathology*. – 2006. – Vol. 15, No. 1. – P. 20–35. – DOI: [10.1044/1058-0360\(2006/004](https://doi.org/10.1044/1058-0360(2006/004)
5. Nurkeldiyeva D. A., Hamidova M. U. *Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar diagnostikasi: o'quv qo'llanma*. – Toshkent, 2016. – 276 b.
6. Watermeyer J., Coutts K., Nattrass R. Simulated Learning Experiences in Global Speech-Language Pathology Programs: A Scoping Review // *American Journal of Speech-Language Pathology*. – 2025. – Vol. 34, No. 5. – P. 2942–2971. – DOI: [10.1044/2025_AJSLP-24-00393](https://doi.org/10.1044/2025_AJSLP-24-00393)
7. World Health Organization. *Towards a Common Language for Functioning, Disability and Health: ICF*. – Geneva: WHO, 2002. – 20 p.